Josée Claassen

Imago Musica

Columns over beeldende kunst en muziek in Corona-tijd

Hoe het kwam

Begin 2020: in China heerst een nieuw virus, Covid-19, ook wel Corona-virus genoemd. Het is een dodelijk virus, medicatie of een vaccin ertegen bestaat niet.

In februari worden in Italië de eerste Europese besmettingen geconstateerd. De eerste twee besmettingen in Nederland zien we op 27 februari, een in Loon op Zand en een in Diemen. Het aantal besmettingen loopt op. Op 6 maart betreuren we de eerste dode in Nederland, een 86-jarige man uit de Hoeksche Waard.

Op 9 maart roepen premier Rutte en RIVM-baas Jaap van Dissel op om geen handen meer te schudden. “U kunt voetzoenen en elleboogstoten”, grapt Rutte.

Op donderdag 12 maart 2020 is er geen plaats meer voor grapjes. Iedereen moet thuis werken, behalve mensen in ‘vitale’ functies, zoals zorgmedewerkers.

Contact met ouderen en kwetsbaren wordt afgeraden. Alle evenementen van meer dan 100 mensen worden verboden. Het aantal besmettingen en doden blijft oplopen. Vanaf 15 maart sluiten alle scholen, kinderopvangcentra, musea, theaters, bioscopen, cafés, restaurants, sportscholen en andere openbare gelegenheden hun deuren. Iedereen moet zoveel mogelijk binnen blijven en 1,5 meter afstand van een ander houden. Met meer dan twee personen buiten zijn mag niet. Het wordt stil op straat.

Ook Sociëteit ‘Het Meisjeshuis’ in Delft, een van de plaatsen waar ik lezingen geef over beeldende kunst en muziek, moest de deuren sluiten. Die deuren zijn waren even een beetje open, maar nu weer dicht. Tot op heden is 1,5 meter afstand tot elkaar de norm gebleven. Lezingen kunnen daar nog altijd niet. Het virus is niet weg, een vaccin of geneesmiddel is er nog niet.

Om de sociëteit toch enigszins te blijven voorzien van kunst en cultuur ben ik vanaf 30 maart 2020 een column gaan schrijven, die elke week in de nieuwsbrief van de sociëteit verschijnt. Dit is de gebundelde weergave van de bijdragen tot nu toe.

Met uw aankoop hiervan steunt u professionele musici. Namens hen, dank u wel!

Josée Claassen, www.imagomusica.nl.

Week 1

Geen vier maar drie seizoenen

30 maart 2020

De drie Horen, Atheense rood-figurige kylix, 5de eeuw voor Christus, Antikensammlung, Staatliche Museen, Berlijn.

Afgelopen weekend begon de zomertijd, vorig weekend de lente. Daarmee heb ik al twee van de vier ons bekende seizoenen genoemd. Over die seizoenen gaat de eerste kunstcolumn.

In de Minoïsche (3500-1375 voor Chr.) en Myceense (1375-1100 voor Chr.) culturen kende men geen vier, maar drie jaargetijden: lente, zomer en winter. Dat was gebaseerd op praktische ervaringen met de natuurverschijnselen: in de lente komt alles tot leven, in de zomer groeit alles en wordt rijp. In de winter sterft alles af.

Deze drie seizoenen werden verbeeld door drie godinnen, de zogeheten ‘Horen’ (Horai, Gr.). U ziet ze hier afgebeeld op een Griekse drinkkom (kylix) uit de 5de eeuw voor Christus.

De Horen waren dochters van de oppergod Zeus en van Themis, de godin van de deugden en de rechtvaardigheid. De dochters heetten Dike, Eunomia en Eirene. Ze werden beschreven in de klassieke mythologie en zouden daardoor een vaste plaats veroveren in de kunst. Allereerst in de Griekse en Romeinse kunst, maar ze blijven zichtbaar tot in de moderne tijd.

Dionysos leidt de drie Horen, 1e eeuw na Christus , Romeinse kopie naar Grieks origineel, Louvre, Parijs.

De Horen bevinden zich soms in het gezelschap van Dionysos, de god van de extase en de wijn. Daarvan zien we hier een voorbeeld. Ze dragen de vruchten van het land die horen bij het desbetreffende seizoen. De eerste draagt een mand met lente-bloemen, de tweede korenaren. Van de derde is niet zichtbaar wat ze draagt, maar ze wordt vaak afgebeeld met een bokje of een grote veer in haar handen. Dat staat voor de slacht, die in de winter plaats vond.

De drie seizoenen werden onder invloed van de oosterse astronomie in de 5de eeuw voor Christus geleidelijk aan vervangen door vier seizoenen, maar zoals aangegeven bleven de Horen aanwezig in de kunsten. Ze zijn onder meer te bewonderen, op het plafond van het Vredespaleis in Den Haag.

Grote hal van het Vredespaleis, Den Haag.

Herman Rosse (1887-1965), Themis, Dike, Eunomia, Eirene,
Detail plafond grote hal, 1911, Vredespaleis, Den Haag.

Daar zien we ze in de grote hal. Wanneer u daar de trap op gaat en omhoog kijkt, ziet u ze in volle glorie.

De dan pas bijna 25-jarige Herman Rosse (1887-1965) schilderde, rechts onder op het plafond, de moeder, Themis. Met de klok mee, naar links gaande, zien we dan de drie dochters, Dike, Eunomia en Eirene.

Het Vredespaleis is - in tijden zonder Corona virus - te bezoeken, dus over een tijdje kunt u zelf die drie seizoenen gaan bekijken.

Tot besluit een muziekfragment: *Im wunderschönen Monat Mai* in de bewerking van de onlangs overleden Reinbert de Leeuw, zoals dat te zien was in het programma van Paul Witteman: https://youtu.be/YMsTJdsnjOI.

Maandag wasdag

29 juni 2020

Jan Brueghel de oude (1568-1625) en Joos de Momper (1564-1635),Dorpsscene bij de put, na 1625, privé collectie.

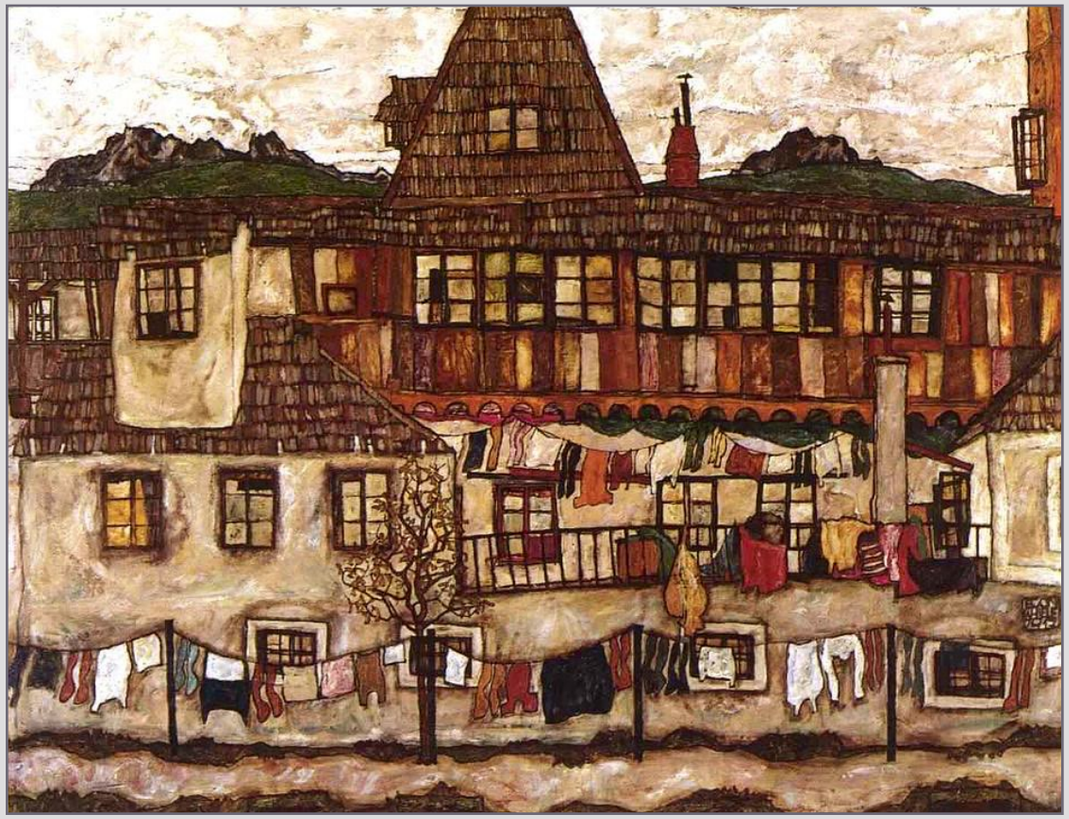
Op maandag, de dag waarop u deze nieuwsbrief ontvangt, wordt traditioneel de was gedaan. Of het in dit dorp ook maandag was, vermeldt de geschiedenis niet. De twee vrouwen zijn al even bezig, want schuin achter hen hangt al wat wasgoed aan de lijn te drogen. Een boer die langs komt rijden houdt even stil om de nieuwtjes uit te wisselen.

Het schilderij uit 1625 werd gemaakt door twee beroemde schilders, Jan Brueghel de oude (1568-1625) en Joos de Momper (1564-1635). Beiden staan bekend als landschapsschilders, maar in de samenwerking tekende Brueghel voor het landschap en de Momper voor wat de ‘stoffering’ genoemd wordt. Daarmee worden in dit geval de dieren, de mensen en de voorwerpen bedoeld.

Jan Brueghel de oude (1568-1625) en Joos de Momper (1564-1635), Voorjaar, 1612-1615, Herzog Anton Ulrich Museum, Brunswick.

Brueghel en de Momper maakten meerdere schilderijen samen. Ook dit werk waarop een donkere wolkenlucht niet veel goeds belooft. We zien er een ander soort behandeling van de was op verbeeld. Nadat deze met de hand gereinigd is, wordt de was niet opgehangen, maar te drogen gelegd op de zogeheten bleekvelden. Daarvan was het de bedoeling dat de de zon de vage vlekken, die er eventueel nog in zaten, zou doen verbleken.

Egon Schiele (1890-1918), Huis met drogend wasgoed, 1917, privé collectie.

'De vis wordt duur betaald', zo gaat het gezegde, maar in dit geval zou je kunnen zeggen dat de was duur betaald wordt. Althans als deze geschilderd is door Egon Schiele (1890-1918), de Oostenrijkse expressionistische schilder die in 1914 dit *Huis met drogend wasgoed* schilderde. Het Leopold Museum in Wenen had dit werk van Schiele in bezit, maar besloot het te verkopen om het *Portret van Wally* (1912) te kunnen kopen. Dat is ook een werk van Egon Schiele. Het was te koop voor 13 miljoen dollar. Schiele's *Huis met drogend wasgoed* bracht ruim voldoende op. Het werd voor het onverwacht hoge bedrag van 40,1 miljoen dollar verkocht.

Egon Schiele (1890-1918), Portet van Wally, 1912, Leopold Museum, Wenen.

Wally was model èn geliefde van Schiele met wie hij tussen 1911 en 1915 ongehuwd samenwoonde. Dat was begin 20ste eeuw een schande. De dorpelingen uit het dorp waar Egon Schiele en Wally woonden maakten hen het leven zo zuur dat ze verhuisden. Egon Schiele verbrak in 1915 zijn relatie met Wally en huwde met Edith Harms, een net burgermeisje. Dat huwelijk was echter geen lang leven beschoren. Edith stierf in 1918 aan de Spaanse griep, de pandemische virusziekte die toen over de wereld woedde. Egon Schiele overleed drie dagen later aan dezelfde ziekte.

Edgar Degas (1834-1917)), De strijkster, 1873,
Metropolitan Museum of Art, New York.

Nadat er gewassen en gedroogd is, moet er gestreken worden. Dat hebben ook behoorlijk wat kunstenaars verbeeld. Hier zien we een ‘repasseuse', een strijkster, op een doek van Edgar Degas (1834-1917) uit 1873.

Degas kennen we vooral van de balletmeisjes die hij schilderde - en later, toen hij ernstige oogklachten kreeg - beeldhouwde. Maar Degas schilderde ook het prozaïscher leven van vrouwen, bijvoorbeeld als ze wanhopig waren van de armoe en die alleen konden verdragen wanneer ze absint dronken of, zoals hier, wanneer ze aan het strijken waren. Misschien de eigen was, maar, waarschijnlijker, de was van anderen.

Edgar Degas (1834-1917), Een kantoor van de katoenhandel, 1873, Musée des Beaux-Arts, Pau.

De moeder van Edgar Degas kwam uit New Orleans, een voormalig Franse kolonie. Edgar Degas reisde naar New Orleans toen twee van zijn broers zich daar hadden gevestigd. Zij werkten voor hun oom die een katoenbeurs bezat. Op dit schilderij zien we de katoenhandel, die, zou je kunnen zeggen, aan de bron van menig wasje staat. Op de voorgrond, met hoge hoed, zien we oom Michel. René Degas, broer van Edgar, leest de krant. De andere broer, Achille, leunt tegen het open raam. Hard werken moeten ze!

Dit schilderij van Edgar Degas uit 1873 is het enige schilderij dat tijdens zijn leven werd aangekocht door een museum, het Musée des Beaux-Arts in Pau.

De muziek deze week heeft natuurlijk ook met de was doen te maken.

Het begin van *Also sprach Zarathustra* van Richard Strauss werd jaren geleden gebruikt bij een tv reclame voor een wasmiddel, misschien weet u dat nog wel. Het reclame filmpje begon met een vallende druppel die uit elkaar spatte. De muziek werd ook gebruikt voor Stanley Kubrick's film *A Space Odyssey* (2001). Het reclamefilmpje met het waspoeder is te oud, dat heb ik niet meer kunnen vinden, maar wel een recenter, erg grappig kort reclamefilmpje waarin dezelfde muziek gebruikt wordt voor een reclame van een luierfabrikant: https://youtu.be/b2SUy50_y8g.

Week 23

Op de fiets

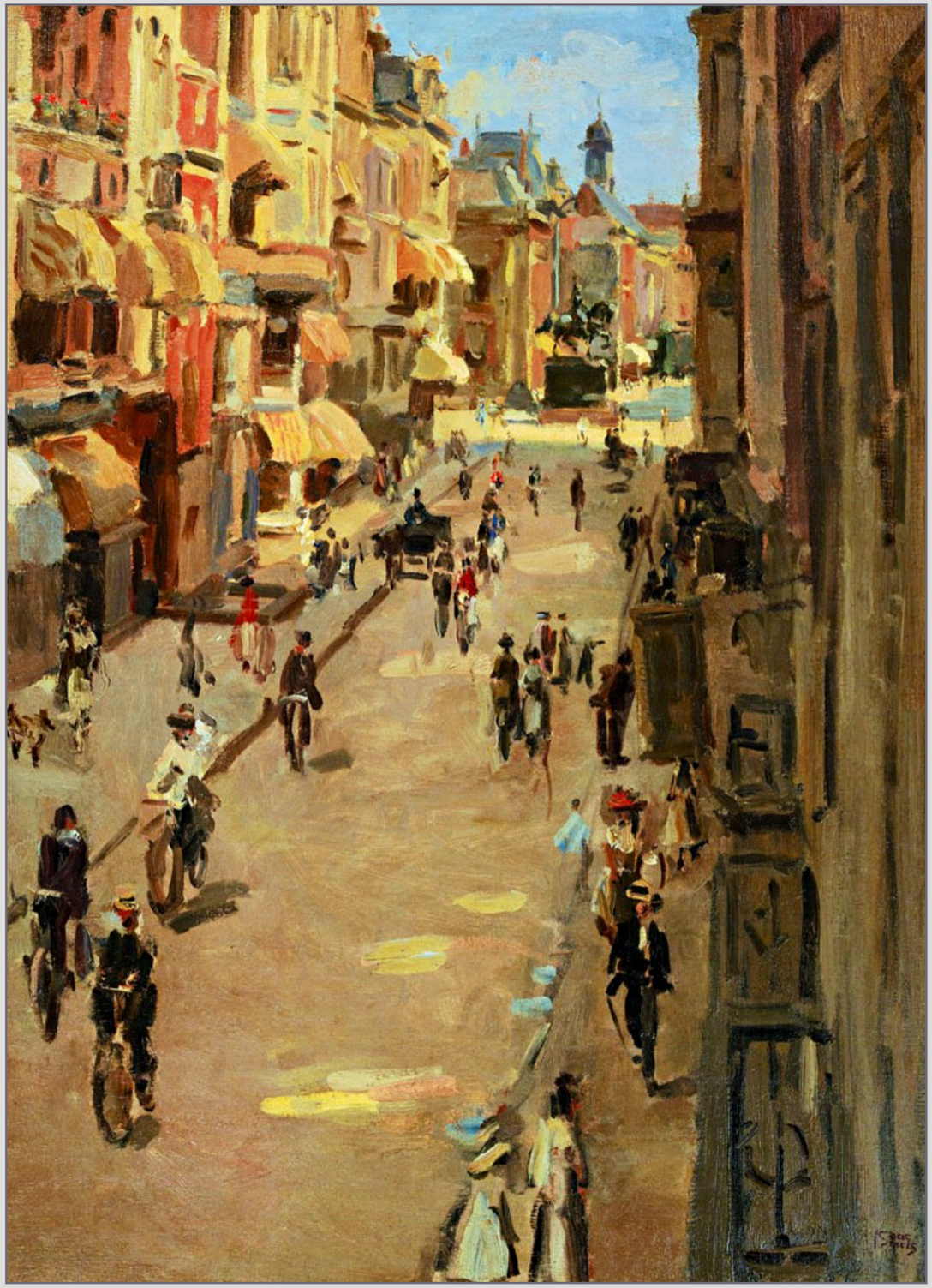
31 augustus 2020

Veel mensen blijven in Nederland tijdens deze wonderlijke zomer en stappen op de (elektrische) fiets. Reden genoeg dus voor een korte beschouwing over de fiets in de beeldende kunst.

Toen John Dunlop in 1888 de luchtbanden uitvond voor de fiets brak het gouden tijdperk van de fiets aan. De massaproductie van de fiets kwam op gang en kunstenaars werden gevraagd om reclame-ontwerpen te maken voor de fietsindustrie en fietshandel. Daar zien we hier een voorbeeld van. De Nederlandse kunstenaar Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915) maakte in 1897 bovenstaand affiche voor de fabrikant van Simplex fietsen. Hart Nibbrig introduceerde het pointilisme in Nederland. Om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien maakte hij daarnaast reclame uitingen voor een aantal bedrijven.

Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915), Reclame voor Simplex fietsen, 1897.

Isaac Israëls, Noordeinde, Den Haag, 1917,
privé collectie.

Zagen we bij Ferdinand Hart Nibbrig de fietsers uit de stad naar buiten rijden, bij de Haagse schilder Isaac Israëls (1865-1934) zien we ze hartje stad tijdens een zonnige dag in de zomer van 1916. Isaac Israëls zag zijn stad veranderen en legde dat vast in sfeervolle schilderijen. Die verandering zien we hier op het Noordeinde in Den Haag: er lopen wandelaars, er rijdt een paard en wagen, allebei zoals dat al vele eeuwen het geval was, maar er zijn ook fietsers te zien die door de straat rijden.

De futuristen (1909-1914) waren kunstenaars die gegrepen werden door snelheid, beweging en de daarbij horende innovaties van hun tijd. De kunststroming heeft zijn oorsprong in Italië en heeft daar ook de meeste aanhang gekregen, onder andere van Mario Sironi (1885-1961) die in 1916 deze fietser schilderde.

Mario Sironi had zich tijdens de eerste wereldoorlog, net als veel andere futuristen, aangesloten bij het Lombardische bataljon van vrijwilligers die per fiets en per motor mee streden in de strijd.

Zijn fietser op dit schilderij laat de beweging zien waar de futuristen zo dol op waren, maar is nog vrij traditioneel geschilderd.

Mario Sironi (1885-1961), Fietser, 1916,
Peggy Guggenheim Collectie, Venetië.

Umberto Boccioni, Dynamiek van de fietser, 1913,
Peggy Guggenheim Collectie, Venetië.

Umberto Boccioni, Voorstudie voor
Dynamiek van de fietser, 1913,
Peggy Guggenheim Collectie,
Venetië.

Heel anders is dat bij dit werk, dat drie jaar eerder geschilderd is dan het vorige. Umberto Boccioni (1882-1916) maakte het schilderij.
In het voorbereidende schetsje van *Dynamiek van de fietser* uit 1913 zien we dat Boccioni een voorovergebogen wielrenner weergeeft, maar in het uiteindelijke schilderij is de fietser niet meer te herkennen, alleen de snelheid en de dynamiek worden virtuoos weergegeven.
Boccioni overleed in de eerste wereldoorlog, niet op een fiets of een motor, maar te paard. Hij maakte deel uit van de cavalerie.

Pablo Picasso (1881-1973), Stierenkop, 1942, Musée Picasso, Parijs.

Ook gefascineerd door een fiets was Pablo Picasso (1881-1973) toen hij in 1942 van een fietsstuur en fietszadel deze kop van een stier maakte.

Tijdens de tweede wereldoorlog vond Picasso de benodigdheden daarvoor tussen oude rommel. Picasso vertelde later dat hij in de oude rommel onmiddellijk een stierenkop zag, zonder erover te hoeven nadenken. En zo werd het restant van een oude fiets tot een van de iconen van de moderne kunst.

De muziek deze week getuigt eveneens van vernuft met restanten van fietsen. In 1982 componeerde de Amerikaanse componist Richard Lerman (1944) het werk *Travelon Gamelon*, met fietswielen als instrumenten van een soortement gamelan orkest: https://youtu.be/SI9WTxpVeuE. Geniet van dit bijzondere concertje van bijna 5.5 minuten en maak thuis uw eigen variant.